

Anna Margaréta Lačoková*

Univerzita v Novom Sade
Filozofická fakulta
Oddelenie slovakistiky
anna.margareta.lacok@ff.uns.ac.rs

УДК 811.162.4::373.3(497.11)
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2024.28.1.12>
оригинални научни рад
примљен 25. 9. 2024.
прихваћен за штампу 25. септембра 2024.

Daniela Marčoková**

Univerzita v Novom Sade
Filozofická fakulta
Oddelenie slovakistiky
danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

NÁREČOVÉ A SRBSKÉ JAZYKOVÉ PRVKY V PÍSMOBNÝCH PREJAVOCH ŽIAKOV VYŠŠÍCH ROČNÍKOV V SLOVENSKEJ VOJVODINSKEJ ZÁKLADNEJ ŠKOLE V KYSÁČI

Predmetom nášho príspevku sú písomné prejavy žiakov vyšších ročníkov Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči (Vojvodina, Srbsko), ktoré vznikli na hodinách slovenského jazyka v školskom roku 2021/2022. Prvoradým cieľom našej práce bolo zistiť, či a v akej miere sa v slovenských písomných prejavoch žiakov vyskytujú nárečové a srbské jazykové prvky, zaznamenať ich a opísať, a to na úrovni lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej roviny. Uplatnili sme pritom explanačnú metódu a metódu analýzy produktov činnosti žiakov.

Kľúčové slová: Vojvodina, Kysáč, základná škola, písomné prejavy žiakov, stredoslovenské nárečie, srbský jazyk.

The paper discusses written speeches of the 2nd grade students of the Ľudovít Štúr Elementary School in Kysáč (Vojvodina, Serbia), which were created during the Slovak language lessons in the 2021-22 school year. The main aim of our research was to find out whether and to what extent the dialect and the Serbian language influence elementary school students' written expressions in Slovak. We note the linguistic features that arose on the lexical, morphological and syntactic levels. We applied the explanatory method and the method of analyzing the products of the students' activities.

Keywords: Vojvodina, Kysáč, elementary school, elementary school students' written expressions, Central Slovak dialect, Serbian language.

Úvod

Život a jazyk vojvodinských Slovákov je poznačený vplyvom dominantného národa a jeho jazyka, srbčiny. Na spisovné jazykové prejavy vo Vojvodine v značnej miere vplýva i nárečie, nespisovná forma národného jazyka, do ktorého

* <https://orcid.org/0000-0002-5918-5420>

** <https://orcid.org/0000-0002-7455-0430>

v tomto prostredí tiež pribudli srbské jazykové prvky. Dôležitú úlohu v zachovaní slovenčiny, predovšetkým jej spisovnej variety, v takomto prostredí majú inštitúcie, najmä škola. Zaujímavé je preto sledovať jazykové prejavy žiakov v slovenských základných školách vo Vojvodine a všimnúť si prenikanie nárečových a srbských prvkov do ich slovenských spisovných prejavov, a v tom rámci i prenikanie srbských prvkov do nárečia. Touto problematikou sa zaoberajú i slovenskí (nielen vojvodinskí) lingvisti, ktorí sa vo svojich výskumoch venujú výučbe slovenčiny ako materinského jazyka v podmienkach bilingvizmu, vplyvu nárečia a srbského jazyka na jazykové prejavy v materských školách a predmetom ich záujmu je i status materinského jazyka na základnej škole (napr. Dudok 1998, Týr 2002, Myjavcová 2001, Myjavcová 2009, Makišová 2011, Makišová 2017, Týrová 2016, Liptáková et al. 2018).

1. Predmet, cieľ a metódy výskumu

Predmetom nášho výskumu boli písomné prejavy žiakov základnej školy na hodinách slovenského jazyka ako materinského¹. Analyzovali sme práce žiakov 2. stupňa Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči². S týmto cieľom sme uskutočnili dostupný zámerný výber. Zo 111 žiakov vyšších ročníkov slovenských oddelení (5. – 8. ročník) bolo do nášho výskumu zapojených 60 žiakov. Materiál na analýzu sme zozbierali v školskom roku 2021/2022.

Naším cieľom bolo zistiť, či a ako nárečie (ako forma národného jazyka, ktorá sa používa v každodennej neoficiálnej komunikácii) a srbský jazyk (ako dominantný štátny jazyk) vplývajú na slovenské spisovné prejavy žiakov. Všimli sme si prenikanie nárečových a srbských jazykových prvkov do spisovných písomných prejavov žiakov, ako i prenikanie srbských prvkov do nárečových prejavov. Uplatnili sme pritom metódu analýzy produktov činnosti žiakov (Krompolt 2012: 41)

Rozhodli sme sa preskúmať jazyk žiakov vyšších ročníkov základnej školy, keďže sú vzhľadom na vyšší vek kompetentnejší vedome rozlišovať dva jazykové systémy a vďaka už nadobudnutým jazykovým vedomostiam sú schopní rozlíšiť spisovné a nespisovné slová.

Analyzovali sme písomné prejavy, ktoré vznikli na hodinách slovenského jazyka v rámci vyučovacích jednotiek zameraných na písomné vyjadrovanie, resp. práce, ktoré vznikli bez predchádzajúcej domácej prípravy a bez pomoci učiteľa.

- 1 V učebných osnovách slovenského jazyka všetkých ročníkov pre slovenské základné školy v Srbsku sa ako prvý cieľ vyučovania predmetu uvádza uschopnenie žiaka správne používať slovenský jazyk v rôznych komunikačných situáciách v ústnom a písomnom vyjadrovaní. Program vyučovania a učenia sa slovenského jazyka a literatúry tvoria tri predmetové oblasti: literatúra, jazyk a jazyková kultúra. Všetky tri oblasti programu vyučovania a učenia sú prepojené a žiadnu z nich nemožno vyučovať izolovane (Gavrilović 2020).
- 2 Dedina v Srbsku (oblasť Vojvodina) s väčšinovým obyvateľstvom slovenským.

Písaním prác v školskom prostredí bola vylúčená možnosť zasahovania tretej osoby (rodičov, súrodencov, priateľov a pod.).

Žiakom bol poskytnutý pracovný list, ktorý obsahoval 2 úlohy (Príloha č. 1). Prvá úloha si vyžadovala zapísanie ľubovoľných viet nárečím, kým v druhej úlohe žiaci odpovedali spisovne – ich úlohou bolo vety, ktoré v prvej úlohe zapísali nárečím, transformovať do spisovnej slovenčiny. Sledovali sme tak protiklad spisovné – nespisovné a zároveň prenikanie prvkov kontaktového srbského jazyka, resp. nárečia do daných viet. Vedomí sme si toho, že použitá metóda má svoje nedostatky, hlavne v tom, že ňou nebolo možné získať nárečový materiál zapísaný čitateľskou transkripciou, resp. materiál, v ktorom by boli jednotne zaznamenané aj všetky fonetické charakteristiky skúmaného nárečia, keďže ide o žiakov základných škôl, ktorí oprávnenne neovládajú pravidlá transkripcie nárečového materiálu. Fonetické zvláštnosti preto neboli predmetom výskumu predloženého príspevku. Naša analýza sa sústreďuje na zachytené lexikálne, morfológické a syntaktické zvláštnosti.

2. Historické, spoločenské a jazykové súvislosti slovenskej základnej školy v Kysáči

Podľa Daniely Marčokovej (2023: 241–243), vývoj školstva v Kysáči, ako i na celom území dnešnej Vojvodiny, sa (vzhľadom na špecifickosť tohto multinárodného, multikultúrneho a multikonfesionálneho prostredia) odohrával v zložitých spoločenských, politických a hospodárskych pomeroch.

Slovenská cirkevná (evanjelická) škola v Kysáči bola založená v roku 1785. Úradný jazyk štátnych útvarov sa počas celej doby jestvovania školy menil v súlade s ideologicko-politickými vplyvmi. Názov Základná škola Ľudovíta Štúra má škola od roku 1968, čím sa jasne naznačuje jej základný vyučovací jazyk.

V súčasnosti sa v rovnomennej škole vyučuje po slovensky a po srbsky vo všetkých ročníkoch povinného základného vzdelávania, a to vo všetkých vyučovacích predmetoch. V každom ročníku sú slovenské a srbské oddelenia s tendenciou poklesu počtu slovenských žiakov a oddelení³.

3 Podľa Správy o činnosti Výboru pre vzdelávanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny za rok 2019 v Základnej škole Ľudovíta Štúra v Kysáči bolo 225 žiakov v dvanástich slovenských oddeleniach (<https://rada.org.rs>) a v roku 2022 bolo 211 žiakov v 11 slovenských oddeleniach (tamže). Podľa Správy o činnosti Výboru pre vzdelávanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny za rok 2023 v Kysáči bolo 278 žiakov v desiatich slovenských oddeleniach (tamže); Vedenie kysáčkej školy nám poskytlo nasledujúce údaje o slovenských žiakoch a oddeleniach: školský rok 2021/22 ukončilo 208 žiakov v 11 oddeleniach; školský rok 2022/23 ukončilo 195 žiakov v 10 oddeleniach; školský rok 2023/2024 ukončilo 186 žiakov v 10 oddeleniach, kým v školskom roku 2024/2025 zapísaných je 179 žiakov v 10 oddeleniach.

3. Slovenské nárečia vo Vojvodine

Slovníky slovenského jazyka nárečie definujú ako ľudový jazyk istého miesta, kraja; ako nespisovnú, historickým vývinom utvorenú formu národného jazyka používanú ako dorozumievací prostriedok na menšom území (Buzássyová et al. 2006, Buzássyová et al. 2011, Jarošová et al. 2015, Jarošová et al. 2021, Kačala et al. 2003, Peciar et al. 1959–1968).

Rovnako ako spisovný jazyk, i nárečie má určitú vývinovosť. Jeho podoba sa mení v závislosti od jeho používateľov, od ich spôsobu života, rozmýšľania, sociálneho a iného stupňa vývoja a ďalších faktorov. I keď vo Vojvodine ide prevažne o južnoslovenský nárečový typ zo stredného Slovenska, postupnou vnútornou migráciou sa jednotlivé typy miešali a navzájom ovplyvňovali do takej miery, že dnes zo štruktúrneho a lexikálneho hľadiska tu nie je také nárečie, ktoré by malo svoj úplný ekvivalent na Slovensku. Paralelne s miešaním nárečí sa etablovala spisovná slovenčina, ktorá bola ovplyvňovaná nárečím a tak je tomu aj dnes (Glovňa 2018: 87).

Rôznorodosť a jedinečnosť slovenských nárečí vo Vojvodine priamo súvisí i s kontaktmi slovenského jazyka s jazykmi iných národov, s ktorými tu Slováci spolužijú už takmer tristo rokov, no tiež už s osídľovaním daného územia slovenským obyvateľstvom v 18. storočí, resp. s jeho presídľovaním do južnejších krajov Uhorska na tzv. Dolnú zem⁴.

3. 1. Lexikálne a morfológické charakteristiky slovenského nárečia v Kysáči⁵

Slovenské nárečie obyvateľov Kysáča je stredoslovenského typu. Okrem základných charakteristík daného nárečia⁶, vyskytujú sa tu lexikálne a morfológické zvláštnosti, ktoré v pokračovaní ilustrujeme vybranými príkladmi z výskumnej vzorky.

Ide tu o špecifické lexémy rôznych slovných druhov, prípadne o nárečovú podobu spisovných lexém (*lietalo* (lietadlo), *obaňať* (naháňať) a i.),⁷ ako i lexémy, ktoré slovníky slovenského jazyka⁸ označujú ako zastaralé, resp. hovorové, napr. *kasňa*, *krumpla*, *merkuvať* (merkovať), *linonár*, *pigľovať* (pigľovať) a i. Niektoré

4 Problematicu sťahovania Slovákov na Dolnú zem vo svojich monografiách komplexne podali J. Sirácky (1966, 1985), A. Bednárík (1966), J. Štolc (1968) a i.

5 Všetky príklady, ktorými ilustrujeme charakteristiky nárečia Kysáča excerpované z našej výskumnej vzorky, uvádzame v takej podobe, v akej ich uviedli i žiaci, resp. bez gramatických a stylistických zásahov.

6 Základné charakteristiky tohto typu nárečia pozri v *Reč Slovákov v Juhoslávii* (Štolc 1968: 197).

7 Tvary v zátvorkách sú spisovné ekvivalenty vopred uvedených nárečových lexém.

8 Kompletný zoznam slovníkov, o ktoré sme sa opierali, uvádzame v zozname použitej literatúry.

možno analógiou dať do súvisu s prvotným významom danej spisovnej lexémy: *besný* (nahnevaný), *zahubiť* (pokaziť).⁹

Niekoľko lexém, ktoré sme zachytili aj vo výskumnej vzorke, sa v prostredí vojvodinských Slovákov vyskytuje iba v Kysáči:

- *štácia/štacia*, vo význame železničná či autobusová stanica, ale aj rozhlasová stanica a pod.
- *pigat' (pikat')* vo význame hádzať.

Lexéma *štácia* sa vyskytuje i v Slovníku slovenského jazyka a označená je ako hovorová, resp. zastaralá. Uvádžajú sa tu jej dva významy: 1. nádražie, stanica a 2. zastávka, stanovište. Práve v jej prvom význame sa používa i v Kysáči. Zo Slovníka cudzích slov sa dozvedáme, že daná lexéma má nemecký pôvod.

Lexému *pigat', pigat' sa* nájdeme aj v slovníkoch slovenského jazyka, a to vo významoch 1. odbíjať pigu a 2. pri hre s guľkami al. gombíkmi triafať inú guľku al. gombík. Ako jej synonymum sa v slovníkoch uvádza lexéma *hádzat'*. Práve v tomto význame sa lexéma *pigat'* používa i v Kysáči. Variant *pikat'*, ktorí žiaci uviedli vo svojich vetách, je však prevzatý zo srbčiny, kde má sloveso „pikati“ význam udierať, ale používa sa aj v kontexte počítaťových hier, resp. hrať počítačové hry – „pikati igrice“.

Zaujímavé sú aj formy slovesa *ísť* v prítomnom a budúcom čase: *Tajdem kukat' televizor* (Idem pozerat' televíziu.); *Tam sa vozat'* (Idem sa povoziť.) Z uvedeného vyplýva, že sloveso *ísť* v tomto nárečí ma podobu *tájsť*.

Lexiku slovenského nárečia v Kysáči charakterizuje aj výskyt hungarizmov a germanizmov. Tieto výpožičky z maďarského a nemeckého jazyka sem prenikli pod vplyvom spolužitia s týmito národmi v minulých storočiach. Vyskytli sa i v našej výskumnej vzorke, napr.

- lexéma *bovd/bóvd/bout* prevzatá z maďarského jazyka, ktorá označuje obchod (maď. bolt);
- lexéma *fruštik* (nem. das Frühstück), ktorá je v slovníkoch slovenského jazyka označená ako hovorová a zastaralá;
- lexéma *firanga/firhang* (nem. der Vorhang), ktorá označuje jemnú tkaninu na zastieranie okien, záclonu;
- lexéma *vároš* (maď. város) prevzatá z maďarského jazyka, ktorá označuje mesto¹⁰ a i.

9 Vedľa lexém, ktoré sa nevyskytujú v slovníkoch slovenského jazyka, v zátvorke uvádzame ich slovníkovú formu.

10 V kysáčskom nárečí je najčastejšie spätá s okresným mestom Nový Sad, čo sa potvrdilo i v našej výskumnej vzorke, keď žiak lexému *vároš* z nárečovej vety do spisovnej nepreložil ako „mesto“, ale ako „Nový Sad“.

Príklady morfológických charakteristík, ktoré sa vyskytli vo výskumnej vzorke, verne ilustrujú najšpecifickejšie javy v tejto jazykovej rovine prítomné v reči Slovákov z Kysáča¹¹:

- koncovka *–e* namiesto *–y* v nominatíve množného čísla podstatných mien ženského rodu vzoru žena (napr. *Idem do hore zbierať pečiarku.*),
- koncovka *–e* namiesto *–y* v genitíve jednotného čísla podstatných mien ženského rodu vzoru žena (napr. *Do škole som si vezla farbičku. Dvere sa zelenej farbe.*),
- koncovka *–i* namiesto *–e* v genitíve jednotného čísla podstatných mien ženského rodu vzoru ulica (napr. *Misim vrátiť knihu do knižnici.*),
- koncovka *–ia* namiesto *–ie* v nominatíve pomnožných podstatných mien (napr. *Do škole som si vezla plazmu za jedeňa.*),
- koncovka *–iho* namiesto *–ého* v akuzatíve prídavných mien jednotného čísla mužského rodu vzoru pekný (napr. *Kcem mať maliho psa.*),
- koncovka *–u* namiesto *–l* v tvare l-ového prídavného (napr. *Najšov som 20 dinárov na zemi.*).

4. Analýza jazykových prejavov žiakov základnej školy v Kysáči

V pokračovaní podávame analýzu písaných jazykových prejavov žiakov základnej školy v Kysáči zapojených do nášho výskumu. Najprv si všimame nárečové prvky v uvedených spisovných vetách a v pokračovaní srbské prvky v nárečových, ako i spisovných vetách.

4. 1. Nárečové prvky v analyzovaných písomných prejavoch žiakov

4. 1. 1. Nárečové prvky v spisovných vetách

Ako už bolo spomenuté, pracovný list, ktorý bol poskytnutý žiakom zahrnutým do nášho výskumu, obsahoval 2 úlohy. Vplyv nárečia na písomné prejavy žiakov sme sledovali v úlohe č. 2 (Pozri prílohu č. 1), ktorá si vyžadovala prepis nárečových viet uvedených v úlohe č. 1 do spisovného jazyka.

Pri analýze výskumnej vzorky sme vychádzali z predpokladu, že nárečie v značnej miere ovplyvní spisovné texty. Výskum však ukázal, že nárečie nevlplyva na spisovné písomné prejavy až v takej miere, ako sme očakávali, čo môže byť späté s kultivovanosťou písomného jazykového prejavu, resp. so skutočnosťou,

11 Potvrdzujú to i dialektologické zistenia podané v monografii o Kysáči. Viac pozri napr. v príspevku autorky Ludmiły Berédiovej-Stupavskej (2013: 118–196).

že žiaci mali určitý čas na premýšľanie a odstránili jazykové javy, o ktorých vedeli, že sú nárečové¹².

Nárečové prvky sme v spisovných vetách zachytili na úrovni lexikálnej rovny v rámci

podstatných mien (*Ideme si na **pl'ac** kúpiť krumple; Idem na zeležničnu **štaci**;* *Zahášaj tu **štáciu** nekcievam tu **piesem**.),*

prídavných mien (*Nohavice sa mi **zafuľ'anje**.) a*

slovies (*Priateľ veľmi **kcieva** hrať igrice; Možeš mi **opigľ'uvat'** majcu?; **Zafulav** som si patike; **Tajšov som** do Noviho Sadu; **Tajd'em** do školy.).*

Niektoré z lexém, ktoré sa tu vyskytli, patria do spisovného jazyka, avšak podľa slovníkov slovenského jazyka sú expresívne, hovorové, prípadne zastarané, napr. *zafuľ'at'*, *pl'ac*, *pigľ'uvat'* (pigľ'ovať). V niektorých prípadoch ide o nárečovú podobu (*kcievať*, *tájd'em*) spisovnej lexémy.

4. 2. Srbské prvky v analyzovaných písomných prejavoch žiakov

Srbské jazykové prvky sa v skúmaných vetách vyskytli v značnej miere, a to v nárečových, ako i v spisovných vetách.

4. 2. 1. Srbské prvky v nárečových vetách

Vplyv srbciny na nárečie sme si všímali v 1. úlohe, resp. v nárečových vetách žiakov.

Náš výskum potvrdil, že i srbský jazyk vo veľkej miere vplyva na lexikálnu rovinu. Vo výskumnej vzorke sme zachytili preberanie srbských

- podstatných mien (*Janko tajšov do **bolnici**; Posle škole mam ist **doktorovi**; Pekni **duks** je f**butiku**; Kupila som si **duks**; Obliekla som si **duks**; Ližice sa v **fioku**; V **frižideri** nemam nič lebo som nič nekupiv; Ihrame sa na **igral'išt'i**; Hrá **igricu**; Rád nosím **kačket**; Jedov som **kajganu**; Pigov zgužvanie papjeri do **kant'e**; Kupiv som si **kifl'u**; Idem hrať **komputer** z pajtašami; Ja som chcel trenirať **košárku**; Zafuľ'ala sa mi **majica**; Polož si tú **masku** na ústa; Zabdla som si doma **ogricu**; Potrhali sa mi **patike**; Idem si kúpiť novje **patike**; Prišov som domov a o'ec robiv **roštil'**; Nemala som dost' peňazí tak mi pajtaška kupila **sok**; Včera moj pajtaš mav **sudar**; V našej d'ed'iňe jesto **šini**; Mali sme **utakmicu** a dav som gól; Máme doma **voť'nák** a jablká.),*
- prídavných mien (*Moj brat je velmo **bezobrazni**; Mój brat je velmo **bezobrazný**; Moja mačka je velmo **debelá**; Moja sestra je velmo **dosade***

12 Vety uvádzame v podobe, v akej boli napísané žiakmi, resp. bez pravopisných a štylistických korekcií.

- ná; Na košarkaškom teréne boli d'eři; Moja omil'ená farba je kávová; Košeľa mi je vigužvana.),*
- slovies (*Včera som s pajašom blejiv; Som mala mačku kerá mi crkla; Obožávam domáce patľidžáni; Pakuj do izbe na t'a moje oči ňevid'ia; Moj starki tajšov pecat'; Rozštimala sa mi violína; Sa ti seťiš zaria-diť si izbu?; O štvrtje sa pojd'em šetat' z pajaškov; UkPuč klímu, teplo je; Mama neska usisavala; Nejdem nigde lebo sa možem zarazit'; Zahášaj tu štáciu nekcievam tu piesem; Zapál' TV idú vésti!; Tem zvuk nezvučí dobre.),*
 - prísloviek (*Nahaj ma nasamvo sa učiť.),*
 - častíc (*Bola som v knižnici, ale nebolo baš zaojímavo.),*
 - ako i určitých fráz, ktoré sa potom prispôsobujú morfológickým pravidlám slovenského jazyka: *Baš ma briga; Pukla guma na aute.*

Keď ide o podstatné mená, na základe získaných výsledkov výskumu možno konštatovať, že slovenskí žiaci vyšších ročníkov v Kysáči preberajú zo srbsčiny najčastejšie názvy oblečenia (*kačket* (šiltovka), *majica* (tričko), *maska* (rúško), *ogrlica* (náhrdelník), *patike* (tenisky), *duks* (mikina)), potravín a jedál (*kajgana* (praženica), *kífla* (rožok), *roštil'* (grilované mäso), *sok* (šťava/džús)), nábytku a domácich elektronických zariadení (*flok/fijóuka* (zásuvka), *frižider* (chladnička), *kanta* (smetný kôš), *kompjuter* (počítač)), názvy podnikov, inštitúcií a ich zamestnancov (*bolnica* (nemocnica), *doktor* (lekár)), športových činností a s tým súvisiacich pomenovaní (*košárka* (basketbal), *igral'ište* (ihrisko), *utakmica* (zápas)), ako aj ďalších pomenovaní, ktoré sa vzťahujú na každodennú, ako i príležitostnú činnosť človeka (*sudar* (dopravná nehoda), *šini* (koľaj, koľajnica) a i.).

Zachytili sme nasledujúce srbské prídavné mená: *bezobrazný/bezobrazni* (bezočivý), *debelá* (tučná), *dosadená* (nudná), *omil'eni/omil'ená* (oblúbený), *vigužvana* (pokrčený).

Vo výskumnej vzorke sa vyskyli nasledujúce slovesá oplyvnené srbským jazykom: *bléjit'* (leňošiť), *crknút'* (uhynúť), *obožávať* (zbožňovať), *pakovať sa* (baľiť sa), *pecat'* (chytať ryby), *rozštimať* (rozladiť), *seťiť sa* (spomenúť si), *šetat' sa* (prechádzať sa), *ukľúčiť'* (zapnúť), *usisávať* (vysávať), *zarazit'* (nakaziť), *zapál'it'* (zapnúť), *zvučať* (znieť), *zahasiť'* (vypnúť).

Vplyv srbsčiny sme zachytili aj pri príslovkách: *nasamvo* (osamote) a časti-ciach: *baš* (práve). Vyskytli sa tu i frázy a slovné spojenia: *Baš ma briga* (Čo ma po tom!); *Pukla guma* (mať defekt na pneumatikách).

Preklad frekventovanej srbskej častice *baš* predstavuje jeden z častých problémov vojvodinských Slovákov. Stretli sme sa s vetou *Bola som v knižnici, ale nebolo baš zaojímavo*, ktorú žiačka do spisovnej slovenčiny preložila ako *Bola som v knižnice, ale nebolo nič zaujímavé*, resp. v spisovnej vete žiadnu časticu neuviedla. V takomto prípade odporúčame použiť slovenskú časticu *práve*, prípad-

ne aj so superlatívom príslovky *zaujímavo*: *Bola som v knižnici, ale nebolo tam práve najzaujímavejšie.*, prípadne vetu preštylizovať: *Bola som v knižnici, ale nebolo to tam veľmi zaujímavé.*

Je zaujímavé sledovať, ako žiaci postupovali pri prekladaní nárečových viet do spisovnej slovenčiny. Možno si všimnúť, že v prípade pre nich problematickej lexémy sa rozhodli vetu pozmeniť, aby sa vyhli použitiu daného slova v jeho spisovnom znení, resp. vetu preštylizovali tak, aby bola spisovná. Napr. ako spisovný variant nárečovej vety *Moj starki tajšov pecat'* jeden žiak ponúkol vetu *Moj star-ký išiel na ribačku*. Vychádzame z predpokladu, že žiak nepozná spojenie *chytat' ryby*, preto sa rozhodol použiť podstatné meno *rybačka*.

V niektorých prípadoch si žiaci boli vedomí toho, že lexéma použitá v nárečovej vete nie je slovenská a že by sa v spisovnej vete nemala vyskytnúť, no pri jej preklade do slovenčiny uviedli lexému s iným významom, aj keď išlo o príbuzné javy, resp. podstatné mená z kategórie odevov. Uvádžame príklady, ktoré súvisia s lexémou *duks* (mikina). Žiaci ju preložili správne, *mikina*, no v spisovnej vete sa na jej mieste objavili aj lexémy *sveter* a *tričko*: *Pekni duks je f butiku.* → *Pekná mikina je v opchode*; *Kupila som si duks.* → *Kúpila som si sveter*; *Ob-liekla som si duks.* → *Obliekla som si tričko*¹³.

*Vzhľadom na rozličné vyriešenie rovnakých problematických kontakto-vých jazykových javov možno uzavrieť, že výskyt srbských jazykových prvkov v sloven-ských prejavoch závisí od jazykových kompetencií jednotlivca. Niektoré z uvede-ných príkladov zároveň ilustrujú najčastejšie situácie, kde vidno vplyv srbčiny na slovenský jazyk obyvateľov Kysáča*¹⁴.

4. 2. 2. Srbské prvky v nárečových a spisovných vetách

V našom výskume sa vyskytli i také príklady, kde jazykový jav zapríči-ne-ný srbčinou, ktorý sa objavil v nárečovej vete (prvá veta), nebol odstránený ani vo vete, ktorú nám žiaci ponúkli ako spisovnú (druhá veta).

- Keď ide o lexikálnu rovinu, srbčina ovplyvnila, resp. prevzaté boli srbské
- podstatné mená (*Urobim si obloke za barbike.* → *Spravim si okná za barbikové hračky*¹⁵; *Vipadli mi 100 evrov z jakni.* → *Vipadli mi 100 eur z jakni*; *Nepáči sa mi táto majca.* → *Nepáči sa mi táto majica*; *Dám si červení duks aj bielé patike.* → *Dnes si oblečiem červenú maicu a bie-*

13 Prvé vety žiaci uviedli v 1. úlohe ako nárečové a druhé v 2. úlohe ako spisovné.

14 Potvrdzujú to i príklady, ktorými je ilustrované slovenské nárečie Kysáča v monografii o tejto dedine (pozri napr. Berédiiová-Stupavská 2013: 196, 205, 207).

15 Aj v danej časti príspevku ako prvú uvádzame vetu z 1. úlohy dotazníka, resp. vetu, ktorú žiaci uviedli ako nárečovú a za ňou i vetu z 2. úlohy dotazníka, ktorú žiaci uviedli ako jej spisovný variant.

- le **patike**; *Do somunu si dávam veľa **námazov**. → Do lepna si dávam vela **námazou**; **Sujo** hajde na kávu. → **Sujo** pod' na kávu.*),
- prídavné mená (*Daždíví dem je **dosad'eni**. → Daždíví dem je **dosadení**.*),
 - slovesá (***Maňi ma** hluposti. → **Maň ma** hluposti; Ideme sa **vózat'** na nadvožnják. → Ideme **sa vózat'** na nadjast.*), predložky (***Posle** škole mam ist doktorovi. → **Posle** školi mam ist' lekarovi; Urobim si obloke **za** barbiki. → Spravim si okná **za** barbikové hračky.*) a
 - častice (***Ajde** grab sa sem navarila som pol'iovku. → **Ajde** pod' sem navarila som polievku.*)

V rámci podstatných mien, podobne ako pri analýze srbských prvkov v nárečových vetách, zachytili sme preberanie lexém, ktoré označujú názvy oblečenia (*jakňa* (bunda, vetrovka); *maica/majca/majica* (tričko), *patike* (tenisky), *duks* (mikina)), potravín a jedál (*somun* (žemľa); *námaz* (nátierka)) a iné (*barbika* (barbie), *sujo* (expr. sused), *nadvožnják* (nadjazd)).

V spisovnej podobe uvedených viet vyskytlo sa aj prídavné meno *dosáde-ní* (nudný), slovesá *máňit' sa* (nechať to tak, neriešiť), *vózat' sa* (vozit' sa/povoziť sa), predložky *posle* (po), *za* (pre) a častica *ajde* (no, nože, tak).

Častica *ajde* sa objavila v nárečovej, aj v spisovnej vete: ***Ajde** grab sa sem navarila som pol'iovku. → **Ajde** pod' sem navarila som polievku.* (Nože, pod' sem, uvarila som polievku!), avšak inému žiakovi sa podarilo vyriešiť túto jazykovú situáciu úspešne: ***Ajde** jest', zrichtuvala som jed'enia. → **Pod'me** jest', schystala som jedlo.* (Pod'me jest', prichystala som jedlo.).

Keď ide o príklad súvisiaci s prídavným menom *dosádenvo* (nudné): *Daždíví dem je **dosad'eni**. → Daždíví dem je **dosadení**.* (Daždívý deň je nudný.), vo výskumnej vzorke sa vyskytol aj správny preklad lexémy do spisovnej slovenčiny: *Bolo mi **dosádenvo** na rođ'endaňe. → Bolo mi **nudné** na narodeninách.* (Na narodeninách bola nuda.); *Škole mi je **dosadenvo** že ninto internet. → Škole mi je **nudné** preto že nieto internet.* (V škole je nuda, pretože tam nie je internet.), avšak žiaci aj tu mali problém s vhodnou štylizáciou spisovnej vety.

Srbský jazyk okrem na lexikálnu v značnej miere vplýva i na morfológickú a syntaktickú rovinu, čo sa v našom výskume prejavilo v analyzovaných nárečových, ako i v spisovných vetách.

Vo výskumnej vzorke sa ako príklad nárečových viet vyskytli vety *Jed'ia sa mi palatínke; Je sa mi voľačo slanvo*. Rovnakú konštrukciu žiaci uviedli i vo vetách, ktoré poskytli ako spisovné: *Jedia sa mi palatinke; Je sa mi niečo slané*. Ide o tu častý kalk u vojvodinských Slovákov, keď sa namiesto slovenskej náležitej konštrukcie „mám chuť na“ podľa srbského vzoru „jede mi se“ používa konštrukcia „je sa mi“.

Podobné príklady sa vyskytli i v ďalších vetách: *Nešlo sa mi do školy. → Nešlo sa mi do škole; E žuri sa mi domou, mama ma volala jest', tao. → Ponáhla*

sa mi domov, mama ma volala na obed, čau. Podľa srbskej konštrukcie „ide/ne ide mi se“ sa v nárečových (prvá veta), ako i v príkladoch, ktoré žiaci uviedli ako spisovné (druhá veta), namiesto náležitej konštrukcie „chce/nechce sa mi íst“ (a i.)“ vyskytol kalk „ide/nejde sa mi“.

Našu pozornosť zaujali aj príklady: *Nekcievam jest' zeleni bôb.* → *Nechcievam jedávať zeleny bôb*; *Nekcem čítať knišku.* → *Nechcievam čítať knišku*; *Kcievať chod'ievať starkej.* → *Chcievam chodievať k starkej*; *Môj pes kcieva sa ihrať na dvore.* → *Môj psíček kcieva sa hrať na dvore*. Ide v nich o kalk „chcem/nechcem“, resp. „chcievam/nechcievam“ namiesto slovenskej konštrukcie „mám rád/nemám rád“, resp. „rád/rada/rado/radi/rady + sloveso v príslušnom tvare“, a to podľa srbského vzoru „volim/ne volim“.

Keď ide o kalk „chcem/nechcem“ podľa srbského vzoru „volim/ne volim“, vo výskumnej vzorke sme sa stretli aj s dvomi príkladmi vhodnej konštrukcie v spisovnej slovenčine: *Nekcievam fiziku.* → *Nemám rád fiziku*; *Nekcievam matematiku.* → *Nemám rád matematiku*.

V analyzovaných príkladoch sa objavila i veta *Andrej sa zadakoval na kave*, ktorá mala podobné znenie i vo vete, ktorú nám žiak poskytol ako spisovnú: *Andrej sa poďakoval za káve*. Ide tu o kalk „poďakovať + na + podstatné meno (L)“ podľa srbského vzoru „zahvaliti + na + podstatné meno (L)“ namiesto „poďakovať + za + podstatné meno (A)“.

Konštrukcie prebraté zo srbského jazyka sa vyskytli i v nasledujúcich vetách: *Nohavice sa mi zafuľanje.* → *Nohavice sa mi zafuľanie*; *Majica mi je pásikavá.* → *Tričko mi je pásikavá*; *Majica mi je ľilovej farbe.* → *Tričko mi je fialovej farby*; *Patike sa mi zafuľanie.* → *Topánky sú mi špinavé*, tiež i *Omiľ'envo jedeňia mi je pizza.* → *Obl'úbené jedlo mi je pizza*. Ide tu o kalk podľa srbského vzoru „mi je“ namiesto náležitej slovenskej konštrukcie „mám + podstatné meno (A)“ alebo využitia slovesno-menného prísudku. Spisovné znenie uvedených viet je: *Mám zašpinené nohavice*/Moje nohavice sú zašpinené; *Mám pásikavé tričko*/Moje tričko je pásikavé; *Mám tričko fialovej farby*/Moje tričko je fialové; *Mám špinavé topánky*/Moje topánky sú špinavé; *Moje obl'úbené jedlo je pizza*.

Z uvedeného vyplýva, že v prejavoch žiakov sú srbské prvky častejšie v nárečových vetách, ako v spisovných. Získané výsledky preto možno zhrnúť takto: v prirodzenej reči (v našom prípade výsledky 1. úlohy – príklady zapísané nárečím) sa používa značný počet srbizmov, resp. často sa tu vyskytujú srbské jazykové prvky, no v písomných spisovných prejavoch žiakov ich počet zjavne klesá (výsledky 2. úlohy).

Záver

Cieľom našej práce bolo zistiť súčasnú úroveň používania slovenčiny v písomných prejavoch žiakov vyšších ročníkov slovenskej základnej školy v Kysá-

či analýzou prenikania nárečových a srbských jazykových prvkov do spisovných slovenských písaných prejavov, resp. analýzou prenikania srbských jazykových prvkov do nárečových písaných prejavov.

Výskum 60 písomných prejavov žiakov 2. stupňa Základnej školy Ľudovíta Štúra v Kysáči ukázal, že nárečové prvky sa v spisovných prejavoch nevyskytujú až v takej miere, ako bolo očakávané. Objavili sa iba ojedinelé, na rozdiel od prvkov dominantného srbského jazyka, ktoré sa vyskytli v nárečových, ako i v spisovných vetách. Srbské prvky boli častejšie v nárečových, ako v spisovných vetách. V prirodzenej reči žiakov, ktorú predstavovala 1. úloha (nárečie), sa vyskytol značný počet srbských jazykových prvkov, ale v spisovných prejavoch ich počet zjavne klesol (2. úloha), čo môže nasvedčovať, že žiaci sa v spisovných prejavoch snažia používať spisovné lexémy a jazykové formy a odstraňovať z nich nárečové a srbské jazykové prvky.

Náš výskum potvrdil výsledky, na ktoré poukázali i lingvisti zaoberajúci sa problematikou slovensko-srbských interferenčných javov (Myjavcová 2001, Myjavcová 2009, Makišová 2017 a i). Srbský jazyk v najväčšej miere vplýva na lexikálnu rovinu. Vo výskumnej vzorke sme zachytili preberanie srbských podstatných mien, prídavných mien, sloviess, prísloviess a častíss, ako i určitých fráz, ktoré boli prispôsobované pravidlám slovenského jazyka. Zaujímavé bolo sledovať postup žiakov pri prekladaní nárečových viet do spisovnej slovenčiny, keď si uvedomovali, že použitá lexéma nie je spisovná, avšak nevedeli ju správne určiť. V tom prípade vetu preštylizovali. Keď ide o morfológickú rovinu, najčastejšie boli kalky, čo je tiež v súlade s vopred realizovanými výskumami týkajúcimi sa slovensko-srbských kontaktových javov vo Vojvodine (tamže).

Citovaná literatúra:

- Bednárik, Rudolf. Slováci v Juhoslávii. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1966.
- Berédiová-Stupavská, Ľudmila. Národopis. [In:] V. Valentík (ed.) Kysáč 1773 – 2013. Zborník prác. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum – Matica slovenská v Srbsku; Kysáč: Rada Miestneho spoločenstva, 2013, 118–196.
- Buzássyová, Klára, Alexandra Jarošová et al. (ed.) Slovník súčasného slovenského jazyka (A–G). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006.
- Buzássyová, Klára, Alexandra Jarošová et al. (ed.) Slovník súčasného slovenského jazyka (H–L). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- Dudok, Daniel. „Nárečia Selenče a ich miesto medzi inými nárečiami slovenského jazyka“. [In:] J. Gašparovski (ed.) Selenča 1758–1998. Selenča: Slovan – Báčsky Petrovec: Kultúra, 1998, 280–290.
- Gavrilović, Dušan (ed.) Statistički godišnjak Republike Srbije 2020. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2020.

- Glovňa, Juraj. „Stav vojvodinskej slovenčiny ako enklávneho jazyka“. *Slavica Slovaca* 53, 2018, 3–4. (suplementum)
- Jarošová, Alexandra et al. (ed.) *Slovník súčasného slovenského jazyka (M–N)*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015.
- Jarošová, Alexandra et al. (ed.) *Slovník súčasného slovenského jazyka (O–Pn)*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2021.
- Kačala, Ján, Mária Pisárčiková, Mária et al. (ed.) *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.
- Krompolt, Pavol. „Diagnostikovanie produktov a činností žiakovho učenia sa (detailné prejavy žiakovej docility a výkonnosti)“. *Paedagogica* 24, 2012, 41–64.
- Liptáková, Ľudmila, Daniela Marčoková. „Poznámky k vyučovaniu slovenského jazyka v Srbskej republike. [In:] L. Liptáková (ed.) *O dieťať, jazyku a literatúre*“. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university v Prešove, 2018, 44–51.
- Makišová, Anna. *Komunikácia v materskej škole*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2011.
- Makišová, Anna. *Slovenčina v kontakte so srbčinou*. Nový Sad: Slovackistická vojvodinská spoločnosť, 2017.
- Marčoková, Daniela. *Z dejín základnej školy v Kysáči (1785–1945)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2023.
- Myjavcová, Mária. *Slovenčina v jazykovej enkláve*. Báčsky Petrovec: Kultúra – Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001.
- Myjavcová, Mária. *Slovenská jazyková čítanka: o slovenskom jazyku vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2009.
- Peciar, Štefan et al. (ed.) *Slovník slovenského jazyka I–VI*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1959–1968.
- Petráček, Věra, Jiří Kraus et al. (ed.) *Slovník cudzích slov (akademický)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005.
- Ružička, Jozef (red.) *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1966.
- Sirácky, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Bratislava: Matica slovenská, 1985.
- Sirácky, Ján. *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1966.
- Štolc, Jozef. *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1968.
- Týr, Michal. „Status materinského jazyka na základnej škole (Paralela Slovensko – Juhoslávia)“. *Obzory – Príloha Hlasu ľudu pre kultúru, vedu, umenie a literatúru* 3, 2002, 2–3.
- Týrová, Zuzana. *Slovensko-srbský bilingvizmus vo Vojvodine*. Nepublikovaná doktorská dizertácia. Nový Sad: Filozofická fakulta, 2016. < <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/45209/Disertacija9424.pdf> > 30.09.2024.
- <<https://rada.org.rs/>>30.09.2024.

Anna Margareta Lačok
Daniela Marčok

ODLIKE DIJALEKTA I SRPSKOG JEZIKA U PISMENOM IZRAŽAVANJU UČENIKA VIŠIH RAZREDA U SLOVAČKOJ VOJVOĐANSKOJ OSNOVNOJ ŠKOLI U KISAČU

Rezime

U okviru svojih istraživanja, slovački vojvođanski lingvisti bavili su se pre svega dijalektologijom, kontrastivnim lingvističkim istraživanja, konfrontativnom i primenjenom lingvistikom, slovačko-srpskom dvojezičnošću itd. Do sada nisu sprovedena sistematična istraživanja usmenog i pismenog izražavanja učenika slovačkih vojvođanskih osnovnih škola na časovima slovačkog jezika. Primarni cilj našeg istraživanja bio je saznati da li se i u kojoj meri u pismenom izražavanju učenika na slovačkom jeziku pojavljuju odlike dijalekta i srpskog jezika, zabeležiti ih i opisati. Predmet našeg istraživanja bila je analiza pismenih radova učenika viših razreda Osnovne škole Ljudovita Štura u Kisaču koji su nastali na časovima slovačkog jezika u školskoj 2021/2022. godini. Sprovedena analiza je pokazala da su u pismenom izražavanju učenika koji su bili uključeni u istraživanje češće odlike srpskog jezika i da se pojavljuju u dijalekatskim, kao i u književnim rečenicama, a u najvećoj meri su prisutne na leksičkom nivou.

Ključne reči: Vojvodina, Kisač, osnovna škola, pismeno izražavanje, srednjeslovački dijalekat, srpski jezik.

Príloha č. 1

Samostatná práca

1. Napiš 10 viet v nárečí (tak, ako sa rozprávate doma).

Nepoužívaj pritom ypsilony.

Tam, kde vyslovuješ mäkké spoluhlásky *d', t', l', ň*, napíš mäkkčeň, i keď sa po nich nachádza *e* a *i*.

Napiš dĺžeň tam, kde vyslovuješ dlhé samohlásky alebo spoluhlásky *r* a *l*.

Ostatné písmená píš tak, ako počuješ vyslovené hlásky.

Príklady:

F chladnički nemame niž za jed'eňa.

Mój pez je velmo ňidobrí.

Zafúlala sa mi táška.

Vipadóu mi telefón z vačku.

Vrtaľi zme stuňu f pol'i, bud'eme zaľievad' voťňák.

Doma mi je dosád'enuo, lebo sa nemôžen sretávať s pajtášami.

2. Vety, ktoré si v predchádzajúcej úlohe napísal v nárečí, prepíš teraz do spisovnej slovenčiny.

Ak si na niektoré slovo nemôžeš spomenúť, prepíš ho v nárečovej podobe.

